

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.204>

УДК 321.64:141.82(470)

Юрій ШАПОВАЛ

доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник,
відділ теорії та історії політичної науки,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України (Київ, Україна)
shapoblu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2883-6403>

Антоніна БЕРЕЗОВЕНКО

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри української мови, літератури та культури,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

berezovenko@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-8681-072X>

РУСИФІКАЦІЯ ФАШИЗМУ В КНИЗІ «RUSSIA AND MODERN FASCISM. NEW PERSPECTIVES ON THE KREMLIN'S WAR AGAINST UKRAINE» (2025)

Метою рецензійної статті є аналіз поглядів на феномен російського фашизму, представлених у виданій влітку 2025 р. американським та німецьким видавництвами книзі «Росія та сучасний фашизм. Нові перспективи кремлівської війни проти України»¹ (редактори видання — Ян Гарнер і Тарас Кузьо, автор передмови — Девід Саттер). **Методологію** аналізу склали історично-порівняльний метод, текстологічний метод, дискурс-аналіз і контент-аналіз.

Ключові слова: фашизм, нацизм, путінізм, рашизм.

¹ Garner, I. & Kuzio, T. (Eds.). Russia and Modern Fascism. New Perspectives on the Kremlin's War Against Ukraine. With a foreword by David Satter. Stuttgart: Ibidem & New York; Columbia University Press, 2025. 313 p.

Цитування: Шаповал Ю., Березовенко А. Русифікація фашизму в книзі «Russia and Modern Fascism. New Perspectives on the Kremlin's War Against Ukraine» (2025). *Український історичний журнал*. 2026. № 1 (586). С. 204—210. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.204>

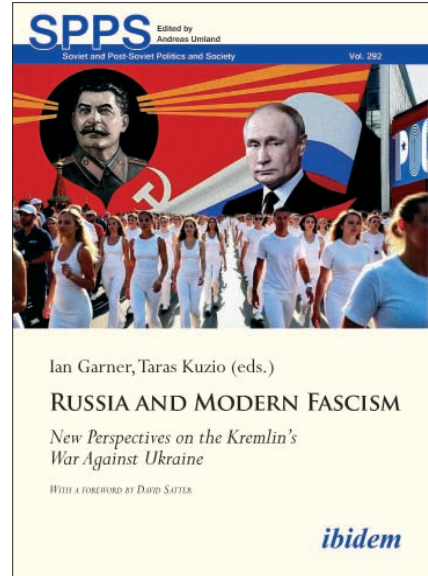
© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Значущим фактором російської війни проти України була й залишається інформаційна складова, репрезентована в сучасному російському суспільно-політичному дискурсі нарративом про екзистенційну необхідність для Російської Федерації боротьби з фашизмом / нацизмом, який буцімто існує в Україні. Це лише одне з підтверджень існування винятково широкого спектра викривлених концептів, тлумачень подій, явищ і процесів, які за час війни створили стійку систему референтних точок для доктринального оформлення і втілення цілеспрямованої неоліберальної путінської політики Росії.

Після 2014 р. для більш виразного пропагандистського змалювання зловісності образу України в російському нарративі, крім епітетів «бандерівська» чи «петлюрівська», країна дедалі частіше визначається як «фашистська». Застосування перших двох епітетів мало оживити в російському суспільстві виплескані радянською міфологією страхи, пов'язані зі сприйняттям постатей Петлюри й Бандери як символів загрозливого для Росії українського націоналізму. Інтенсифікація застосування термінологічного кластера довкола номінативів «фашизм», «нацизм» і «неонацизм» у контексті дефініцій української політики України, маючи конотації абсолютного зла, мала поширити свій ефект і на світову аудиторію. Дисонанс між політичною і дискурсивною практикою Росії — країни, яка нападає на Україну під приводом необхідності її «денацифікації» зламала безпековий порядок, встановлений після Другої світової війни, був настільки кричущим, що обґрунтовано потрапив у фокус дослідницьких інтересів міжнародної наукової спільноти.

Помітною подією в цій царині стала рецензована колективна монографія «Росія та сучасний фашизм. Нові перспективи кремлівської війни проти України» (2025). Редактори видання — Я. Гарнер і Т. Кузьо — у вступі висловлюють переконання, що «розділи цієї новаторської книги розширюють наші знання, проливаючи важливе світло на політику й культуру Росії Путіна, яка веде війну з Україною і Заходом. Нарешті, ми віримо, що наша книга буде цікавою для науковців, які, можливо, не дійшли тих самих висновків, що ми та автори цієї книги, розширивши наукову дискусію про Росію Путіна та путінізм як форму фашизму XXI століття» (с. 46).

Я. Гарнер і Т. Кузьо наводять думку Тімоті Снайдера з приводу алогічності російського нарративу щодо України: «Фашисти, які називають інших людей “фашистами”, є фашизмом, доведеним до нелогічної крайності як культ нерозумності. Це кінцева точка, де мова ненависті перевертає реальність, а пропаганда є чистим наполяганням. Це апогей волі над розумом. Називати інших фашистами, будучи

самим фашистом, є основною практикою путінізму... Я назвав це «шизофашизмом». Українці називають це просто «русизмом»»² (с. 29—30).

Далі редактори, коментуючи термін «русизм», зазначають, що попри високу частотність цього номінативу в українському академічному дискурсі, вони не підтримують його застосування з огляду на те, що він «загрожує есенціалізувати фашизм як вроджену генетичну концепцію в Росії» (с. 30). Для остаточного визначення свого погляду на цей термін Я. Гарнер і Т. Кузьо підкреслюють, що як науковці, які шукають пояснення політичних рухів і явищ у соціокультурних процесах, вони не підтримують вживання поняття «русизм» (с. 30).

Така позиція редакторів відразу привертає увагу з двох причин. По-перше, на четвертому році повномасштабної війни, розв'язаної Росією проти України, побоювання авторів «есенціалізувати фашизм як вроджену генетичну концепцію в Росії» важко тлумачити інакше, ніж як несумірну (якщо не сказати невиправдану) делікатність у визначенні сутнісних характеристик аналізованого феномену. Адже цей термін, утворений зі словосполучення «р[осійський + ф]ашизм»³, цілком адекватно описує явище, яке він позначає. По-друге, в українській мові термін «русизм» визначається як «слово, запозичене з російської мови», а «русист» — як «філолог, фахівець з російської мови і літератури»⁴. Тому в такій фонеморфологічній оболонці цей термін не є придатним для використання в українському тексті через невиправдану омонімічність з усталеною в узусі лексемою та через втрату словотвірної мотивації.

Понад те, якщо розглядувана монографія присвячена дослідженню «сучасного фашизму», то слід визнати, що станом на сьогодні він таки є російським. І це вочевидь для Росії явище не маргінальне, а визначальне для розуміння природи й характеру її політичної динаміки. Тому, на наше глибоке переконання, відмовлятися від уживання терміну, який за значенням і граматичною організацією є вдалим

² Вангломовному тексті, цитуючи Т. Снайдера, на місці слова «русизм» автори вживають термін «ruscism» (як, наприклад, у назві статті Н. Рудого («Ruscism as a Variant of the Fascist Form of State-Legal Regime») [1]), у той час, як частіше вживається варіант написання «rascism», наприклад, у статтях В. Макарчука («Rashism as the most degraded stage of fascism») [2] та С. Квятковського («Is rashism a form of fascism? Comparison of definitions») [3]. Варто також навести слова знаного науковця, словенського філософа Славоя Жижека, який, солідаризуючись з позицією Тімоті Снайдера, на початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну недвозначно заявив: «Я згодний з Тімоті Снайдером, що в Росії зараз фашизм. [...] просто бачу ідеологів Путіна — вони цілком відверто фашистські» [4].

³ Термін «рашизм» є т. зв. телескопізмом і являє собою складне слово, утворене від частин двох слів без урахування морфемного членування всередині них. Він є усталеною одиницею в українському академічному та соціально-політичному дискурсі, зокрема й у законодавчому. Юридичне визначення терміну «рашизм» зафіксоване в офіційній базі українського законодавства як частина списку визначень до Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» від 21.08.2025 р. [5].

⁴ Як професіоналізм, належний до царини філології, цей термін фіксується в академічному українсько-російському словнику 1964 р. (Українсько-російський словник. За ред. В.С. Ільїна / АН Української РСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1964).

утворенням, судячи з рівня його адаптованості в питомому українському дискурсі, напевно є передчасним.

У розділі аналітика Стокгольмського центру досліджень Східної Європи при Шведському інституті міжнародних відносин (UI) та доцента кафедри політології Національного університету «Киево-Могилянська академія» Андреаса Умландта «Наскільки фашистським є путінізм? Три застосування концепції загального фашизму для розуміння війни Росії проти України» представлено розлогіший коментар щодо походження та вживання цього ж терміну. Автор зазначає, що «використання в Україні терміна “фашизм” та неологізму “русизм” — поєднання слів “Росія” та “фашизм”, що вимовляється як “рашизм” — є, перш за все, виразним актом. В Україні фашистська етикетка, накладена на Росію, виражає колективний шок, горе й відчай перед обличчям хворобливого цинізму, демонстративної жорстокості, а іноді й відвертого садизму політики Кремля щодо пересічних українців, особливо з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 р. Для українського уряду та громадянського суспільства цей термін є чимось на зразок бойового кличу, який мобілізує внутрішню та міжнародну підтримку опору російській військовій агресії» (с. 95—96).

Останнє речення слушно підкреслює, наскільки вагомим чинником сучасної війни є її інформаційна складова. Вдало створений і сприйнятий суспільством термін набирає ваги «бойового кличу», стає фактором мобілізації суспільства. Це справді так. Водночас стає зрозумілим і те, що коли замість «рашизм» вживається «русизм», то це затемнює етимологію вихідної одиниці, нівелює її вплив на загал.

Не можна не погодитися з думкою професора політичних наук у Ратгерському університеті в Ньюарку Олександра Мотіля, який говорить про необхідність термінологічної / концептуальної ясності в цьому полі. Він наголошує на тому, що це дозволить здійснити глибший аналіз досліджуваного феномену в колі йому подібних, що зрештою забезпечить формування теоретичних узагальнень і висновків (с. 79). О. Мотиль наголошує на шкоді, яка завдається ціннісній системі цивілізованих країн, якщо «вбивчий, войовничий, імперіалістичний і геноцидний режим, такий як Росія Путіна», просто називається «неліберальним». Абсурдність такого потрактування автор ілюструє порівнянням сучасної Росії з нацистською Німеччиною, якби її визначити «просто неліберальною». Попри цю самозрозумілу спільну характеристику і гітлерівської Німеччини, і Росії Путіна набагато вагомішою ознакою, що їх об'єднує, є їхня людиноненависницька суть. Отже, визначення обидвох режимів як «просто неліберальних» стає рівнозначним виправданню злочинів проти людства.

Відштовхуючись від розуміння фашизму як типу політичної системи, який стосується «відносин між акторами, правилами та інститутами, що її складають», О. Мотиль здійснює компаративний аналіз виділених типів за десятьма критеріями (політичні інститути, лідер, світогляд, ставлення населення до режиму, економіка, опозиція та громадянські права, недержавні інститути, апарат примусу, апарат пропаганди та насильство) і доходить переконливого висновку: поточна політична система РФ є фашистською (с. 73). Особливо цінним видається його коментар

про схильність Росії у ретроспективі до крайніх форм автократії, авторитаризму, тоталітаризму й диктатури. Це бодай до певної міри пояснює, чому країна, яка у 1991 р. претендувала на першість (з-поміж інших колишніх радянських республік) у здійсненні демократичних реформ і подоланні наслідків тоталітарного модусу суспільних відносин, толерує п'ятий термін одноосібного правління Путіна (формальним перебуванням на посту президента РФ у 2008—2012 рр. Д. Медведєва можна знехтувати). Так само як толерує і культ особи Путіна з його неоімперським експансіонізмом, результатом якого стала війна Росії проти України.

Нині зростає число науковців, для яких стає очевидною фашистська природа сучасного російського режиму, і навіть ті дослідники, які тривалий час намагалися потрактувати путінський режим якимось інакше (як це ми бачимо у роботах, наприклад, М. Ларуель), у сьогоденні обставинах класифікують його як «фрагментарно фашистський».

Примітно, що чим очевиднішою для зовнішнього спостереження стає фашистська природа путінського режиму, тим більше цей останній намагається силоміць (цілком у фашистському дусі) цю очевидність заперечити. Недаремно за деякий час після початку повномасштабної агресії РФ в Україну, у квітні 2022 р., Путін підписав указ про адміністративну відповідальність за публічне ототожнення ролі СРСР і нацистської Німеччини в Другій світовій війні.

Директорка Інституту міжкультурних досліджень Центральної та Східної Європи Варшавського університету Йоанна Гетка та політологиня, перекладачка та експертка з питань безпеки в пострадянському просторі Йоланта Дарчевська порушують проблему фашизму та війни, стверджуючи, що «фашизація» Росії, як вони це називають, тісно пов'язана з її війною проти України.

Коллективна монографія містить передмову А. Умланда, редактора серії «Soviet and Post-Soviet Politics and Society», до якої входить дана монографія, та передмову Д. Саттера. Вступ «Фашизм Росії ХХІ століття» написано редакторами книги Я. Гарнером і Т. Кузьо. У ньому вони подають огляд літератури, присвяченої дослідженню феномену фашизму; на ширшому історичному тлі аналізують становлення співвідносних концепцій і термінологічного апарату. Автором першого розділу «Росія Путіна як фашистська політична система. Деконструкція та реконструкція суперечливого поняття» є О. Мотиль, який докладно аналізує історію і динаміку застосування терміну «фашизм» у російському історичному контексті та доводить його релевантність для поточного російського політичного режиму. Другий розділ, автором якого є А. Умланд, «Наскільки путінізм є фашистським? Три способи використання концепції загального фашизму для розуміння війни Росії проти України» присвячено довготривалій дискусії, яка точиться довкола питання про те, чи є путінізм фашистським. Авторки третього розділу «Заміна нарративу та агресія проти України. Випробування та розуміння фашизації Росії» Й. Гетка та Й. Дарчевська розглядають культурно-історичні корені фашизації російського суспільства та їхній вплив на оформлення концепції «російського світу» («русского мира»). Міхал Вавженюк є автором четвертого розділу — «Російська православна церква та православний імперіалізм», в якому він аналізує роль РПЦ як агента

Російської імперії в новітні часи, під час перебудови М. Горбачова, у період становлення ідеології «російського світу» («русского мира»). Тут також описується синергія між соціальним вченням РПЦ та прогресивною фашизацією соціального життя та політичної системи Росії. Автором п'ятого розділу «Військові та пропагандистські нарративи, що виправдовують “священну війну” Росії проти України» є Андреас Гайнеман-Грюдер. У цій частині книги він досліджує поширення в російському державному дискурсі клерикально-фашистських догм, ядерного апокаліптизму, піднесення плутократії та проекції різних уявних минулих подій на сьогодення і майбутнє — ретро-майбутнє як джерело створення напруги між поточною діяльністю, уявним майбутнім та месіансько-жертвним минулим, до якого Росія приречена залишатися прив'язаною. Шостий розділ «Створення Homo Putinicus. Фашистське “патріотичне виховання” в Росії Путіна» належить Марії Доманській. Авторка аналізує процес мілітаристської та шовіністичної індоктринації дітей і молоді у «небаченому масштабі». Вона стверджує, що «патріотичне виховання у російських дитячих садках, школах та університетах має фашистський характер». Сьомий розділ «Від шкільних парт до окопів на передовій. Фашистська парадигма індоктринації та мілітаризації російської молоді в окупованій Україні, 2022—2025 рр.» присвячено процесу індоктринації та мілітаризації в їхньому практичному застосуванні в чотирьох українських регіонах, незаконно анексованих РФ 30 вересня 2022 р.: Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях. Автори восьмого розділу «Масоване знищення України. Фашистське відродження “Великої Росії” в Маріуполі», Т. Кузьо та Я. Гарнер, присвятили його докладному аналізу коріння та цілей війни Росії проти України, розкривають конкретний зміст понять, який ховається за термінами «денацифікація», «нейтральність» і т. п. На прикладі руйнування Маріуполя автори розгортають перед читачем перспективу, яку ці терміни дискурсивно окреслюють для України, якщо позначувані ними дії набувають реального втілення. На багатому ілюстративному матеріалі вони показують, що в такій перспективі нічого, крім руйнування і спустошення на Україну не чекає. Монографія завершується розділом «Фашизм з прикметниками» Пола Д'аньєрі. Ця частина є свого роду підсумком розвитку путінської Росії, її уподібнення Веймарській республіці з усіма зловісними альянсами, які породжує ця назва, аж до виникнення іронічної назви «Веймарська Росія» та її остаточного оформлення як фашистської держави.

На завершення підкреслимо, що рецензована книга дає відчутний імпульс для подальших дискусій і досліджень. У цьому також її безсумнівна важливість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Rudyi, N. Ruscism as a Variant of the Fascist Form of State-legal Regime. *Sotsialno-pravovi studii*. 2023. 6 (2): 55-60. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals2.2023.55>. [Rudyi, N. Ruscism as a Variant of the Fascist Form of State-legal Regime. *Соціально-правові студії*. 2023. Т. 6, № 2. С. 55—60. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals2.2023.55>].
2. Makarchuk, V. Rashyzm yak naidehradovanisha stadiia fashyzmu. *Pravova derzhava*. 2022. 33: 21-30. DOI: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-33-21-30> [in Ukrainian].

- [Макарчук В. Рашизм як найдеградованіша стадія фашизму. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 21—30. DOI: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-33-21-30>].
3. Kwiatkowski, S. Is rashism a form of fascism? Comparison of definitions. *Copernicus Journal of Political Studies*. 2025. 1: 89-107. DOI: <https://doi.org/10.12775/CJPS.2023/2024.005>.
 4. Stasiuk, I. Slavoi Zhyzhek poiasniue, chym borotba ukraintsiu podobna do kokhannia. *Nezaleznyi kulturolozhnyi chasopys "Yi"*. 27.05.2022. URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2022/slavoj-zhizhek-poiasnyuye-chym-borotba-ukraintsiu-podibna-do-kohannya.htm> [in Ukrainian].
[Стасюк І. Славой Жижек пояснює, чим боротьба українців подібна до кохання. *Незалежний культурологічний часопис «Йі»*. 27.05.2022. URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2022/slavoj-zhizhek-poiasnyuye-chym-borotba-ukraintsiu-podibna-do-kohannya.htm> (дата звернення: 01.12.2025)].
 5. Pro zasady derzhavnoi polityky natsionalnoi pamiaty Ukrainskoho narodu: Zakon Ukrainy vid 21.08.2025 r. № 4579-IX. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> [in Ukrainian].
[Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 р. № 4579-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (дата звернення: 25.10.2025)].

Надійшла / Received 15.12.2025

Yurii SHAPOVAL

Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientific Research Scholar,
Department of Theory and History of Political Science,
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
shapoblu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2883-6403>

Antonina BEREZOVENKO

Candidate of Philological Sciences, Ph. D., Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Literature and Culture,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine)
berezovenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8681-072X>

THE RUSSIFICATION OF FASCISM
IN THE BOOK "RUSSIA AND MODERN FASCISM.
NEW PERSPECTIVES ON THE KREMLIN'S
WAR AGAINST UKRAINE" (2025)

The purpose of the review of this work is to analyze the views on the phenomenon of Russian fascism, as presented in the book *Russia and Modern Fascism. New Perspectives on the Kremlin's War Against Ukraine* (With a foreword by David Satter, Ian Garner, Taras Kuzio (eds.). Stuttgart, Ibidem and New York; Columbia University Press, 2025, 313 p.). **The methodology** of the analysis was the historical-comparative method, the textual method, discourse analysis, and content analysis.

Keywords: *fascism, Nazism, Putinism, ru[a]shism.*